

ALLIKAS JA KOMMENTAAR

TARTU SÕJAKOOLI PROJEKTIST

Kaur Alttoa

1980. aastate keskel töötasin Venemaa riiklikus sõjaajaloo arhiivis Moskvas, otsides plaanimaterjali 1763. aastal kavandatud Tartu kindlustuste kohta. Materjal on rikkalik ning suurem osa sellest on meie uurijate poolt seni läbi töötamata. Kindlustuste ja nende juurde kuuluvate ehitiste (kasarmud, arsenal, püssirohukelder jm) projektide kõrval leidus ka plaan, mille pealkiri kõlab tõlkes “Aadli sõjakooli projekt 240 kadetile, ette nähtud väljavalitud kohale Derpti linnas”.¹ Joonisel pole mingit daatumit, kuid arhiivinimistu andmeil pärineb projekt 1763. aastast. Tegemist oli tõelise üllatusega, sest meie ajalookirjanduses ei tea ma olevat ühtegi vihjet toonastele sõjakooli-plaanidele. Kohe kerkis aga küsimus kooli asukohast. Igatahes samast, 1763. aastast pärineval Tartu kindlustuste projektil² ega ka järgnevatel aastatel valminud plaanidel pole sellisest kompleksist vähimatki märki.

Samas oli selge, et tegemist pole mingi kontoris valminud standardprojektiga. Plaani ühel serval on kujutatud veekogu; kool ja sellega kaasnev abihoonete kogum paiknevad kahel trapetsikujulisel krundil, mistõttu planeering on kohati ebasümmeetriline. Seega on silmas peetud mingit vägagi konkreetset linnaehituslikku situatsiooni.

¹ Rossiiskii gosudarstvennyi Voennno-istoricheskii arkhiv [edaspidi RGVIA], f. 349, op. 12, d. 4633. Plaan on publitseeritud: Kaur Alttoa, “Dorpat/Tartu: von der Festungsstadt zum “Embach-Athen””, *Studien zur Kunstgeschichte in Estland und Lettland*, Homburger Gespräche 1992 und 1993, 14 (Kiel, 1995), 132; Kaur Alttoa, “Eesti kunsti ajalugu 2 ja Tartu”, *Kunsteaduslikke Uurimusi*, 3 (2007), 128.

² RGVIA, f. 349, op. 12, d. 4637.

Väike kõhkklus tekkis ka esitatud dateeringus. Kuulun nende vanamoealiste arhitektuuriajaloolaste hulka, kes peavad lugu ka stiilianalüüsidest. Hoone peasissepääsu ees on kuue sambaga portikus – umbes samasugune nagu ülikooli peahoonel. See on meelismotiiv 19. sajandi alguse klassitsismis,³ kuid ei ole teada, et seda oleks kasutatud vene 1760. aastate hilisbarokis. Aga ma ei ole kunagi lugenud end 18. sajandi arhitektuuri spetsialistik. Nii olen Tartu 1760. aastate kindluskavadest kirjutades lisanud suure enesestmõistetavusega repliigi: “Tartusse oli plaanis ehitada ka sõjakool.”⁴

Mõni aeg tagasi osutas kindlusarhitektuuri asjatundja Robert Treufeldt, et plaanil kujutatud situatsioon viitab ilmselt esplanaadile Tartu linna lõunaküljel – kohale, kuhu pisut hiljem ehitati kaubahoov. Ühtlasi juhtis ta ka tähelepanu 2002. aastal ilmunud Tõnu Tannbergi artiklile sõjateadustest Tartu ülikoolis.⁵

Nimetatud uurimuses on käsitletud ka 19. sajandi algul Venemaal päevakorrale kerkinud uute sõjakoolide teemat. Idee autoriks oli jalaväekindral Platon Zubov. Tema 1801. aastal valminud kava kohaselt pidi seitsmeteistkümmesse linna, sh Tartusse, rajatama uued sõjakoolid. Need olid kavandatud ühe või kahe roodu suurused – seega 120 või 240 kadetile vanuses 7–10 aastat.⁶ Kõiki andmeid summeerides võib suure tõenäosusega järeldada, et vaatlusalune plaan ei pärine Tartu kindlustustööde ajast aastast 1763,⁷ vaid on seotud hoopis P. Zubovi algatatud üritusega. T. Tannbergi artikli põhjal saab pisut täpsustada ka plaani tõenäolist valmimisaega. Nimelt moodustati 1803. aasta oktoobris uus komisjon, mis tuli 1805. aastal välja uue kavaga. Nüüd oli plaan rajada uued koolid kümnesse linna, kuid Tartu sellest loendist puudus.⁸ Seega peaks Tartu kooli rajamiskavad langema arvatavasti vahemikku 1801–03 ning ilmselt siis (st ligikaudu 1802. aastal) on valminud ka vaadeldav joonis.

Sõjakooli võimalikku asukohta otsides olen ka mina vaadanud osutatud esplanaadi ala, kuid 1760. aastate projekte arvestades selle välistanud. Toona tähendanuks see kooli ehitamist muldkindlustuste ette, kus puudus vähimgi

³ Üks suhteliselt varajasi sammasportikusi on Ivan Starovi projekteeritud Tauria paleel Peterburis (ehitatud 1783–89).

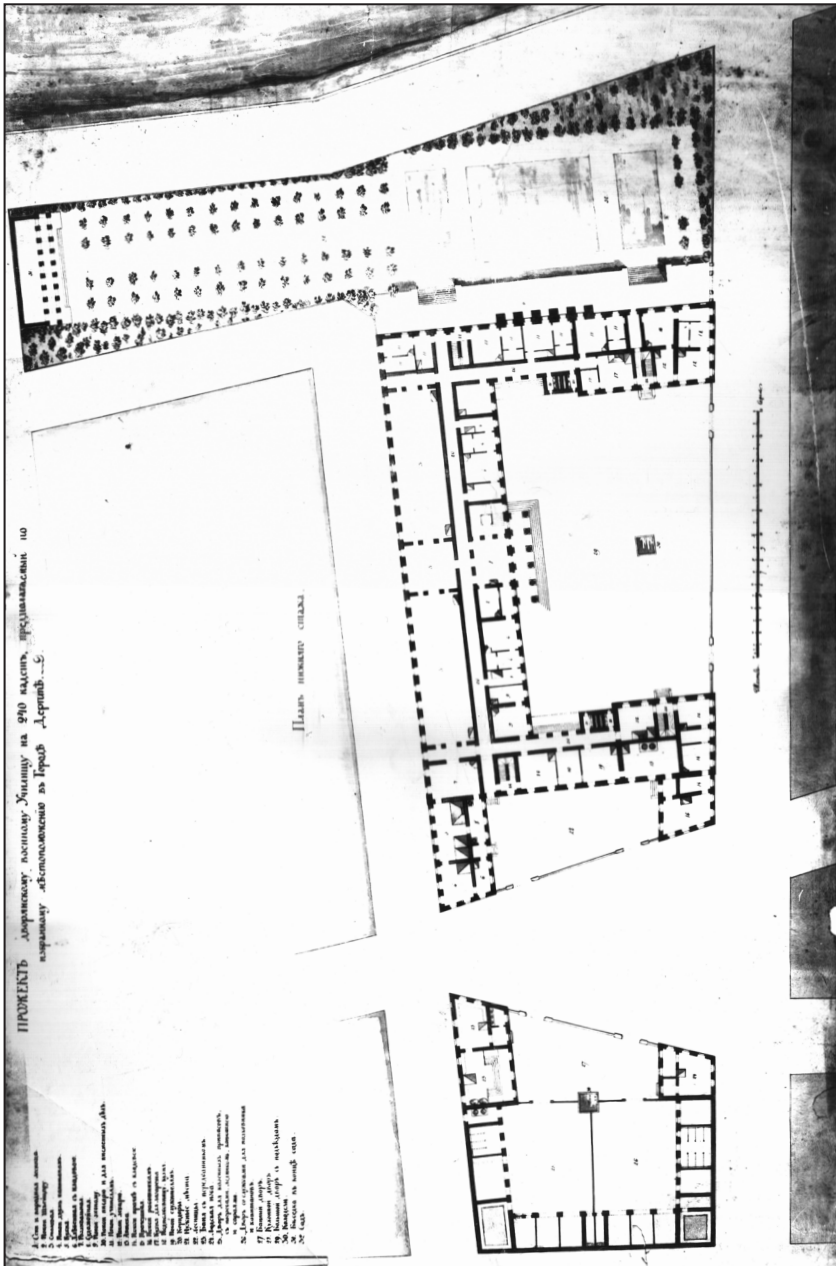
⁴ Viimati: Kaur Altkoa, “Toomemägi enne ülikooli”, *Johann Wilhelm Krause 1757–1828: Kataloog 3: Linnaehitajana Tartus* (Tartu Ülikool, 2011), 92.

⁵ Tõnu Tannberg, “Sõjateaduste õpetamisest Tartu ülikoolis aastatel 1802–1830”, *Ajalooline Ajakiri*, 1/2 (2002), 33–48.

⁶ Tannberg, “Sõjateaduste õpetamisest Tartu ülikoolis”, 34.

⁷ Arhiivis töötades polnud põhjust dateeringus kahelda ning joonist ennast kontrollida niikuinii ei saanud: toona toodi uurijatele originaalide asemel üksnes must-valged (tegelikult hall-hallid) fotokoopiad.

⁸ Tannberg, “Sõjateaduste õpetamisest Tartu ülikoolis”, 35–36.

Joonis 1. Tartu sõjakooli projekt u 1802. aastast (RGVIA, f. 349, op. 12, d. 4633).

kaitse linnapiiraja võimaliku suurtükitle eest. Enamgi – sellises positsioonis asuv monumentaalne ehitis seganuks linna efektiivset kaitsmist. Isegi primitiivseima mõtlemistasandiga sõjaväeametnike puhul peaks selline planeerimine olema välistatud. Olukord muutus aga kardinaalselt pärast seda, kui varsti pärast 1775. aasta hiidtulekahju loobuti Tartu kindlustamiskavadest. Siis hakkas ka linnakeskus jõudsalt kindlustatud alast väljapoole kasvama ning linnatuumiku vahetu naabruses oli kahtlemata vägagi sobiv ala tulevastele suurehitistele.

Kõnesolev joonis kujutab koolikompleksi esimese korruse plaani. Projekti teisi osi (ülejäänud korruste plaanid, fassaadid ja lõiked) ei õnnestunud omal ajal leida. Nii ei tea me isegi hoone ja selle tiibade korruste arvu, kõigest muust rääkimata,

Koolimaja peafassaad oli suunatud lõunasse, niisiis paiknes hoone seljaga praeguse Poe tänava poole. Peakorpusele liitusid täisnurga all tiibehitised ning nii moodustus siin klassikaline paraadõu – *cour d'honneur*. Peafassaadi oluliseks aktsendiks oli juba mainitud kuue sambaga portikus. Ka jõepoolset külge ilustasid sambad ja ilmselt ka kolmnurkfrontoon. Seevastu kooli ja raekoja väljakut ühendava Kүүni tänava poole oli suunatud kaks piirdemüüri majandushoovi: üks kuulus sööklale, teine saunale.

Järgides toonase esindusarhitektuuri tavasid paiknesid pearuumid meie mõistes teisel korrusel (*bel étage*). Projektile kujutatud alakorrus – *rez-de-chaussée* – mahutas ennekõike suure kahesaalilise söökla koos juurdekuuluvate abiruumidega. Siin olid ka korterid kahele kaptenile, õpetajatele ja kirjutajale, samuti uksehoidja kamber. Tubade arv korteris väljendab selgelt ka ametkondlikku hierarhiat.

Kүүni tänavast läände jäävas majandusplokis olid lisaks saunale ka kaks talli ja mitmed hoiuruumid (ait, küün, jääkelder). Lisaks kooli- ja majandushoonele oli Emajõe äärde kavandatud korrapäraste alleedega piklik park, mille linnapoolses otsas oli terve pargi laiune *besedka* ehk aiapaviljon. Kas võib siit välja lugeda sõjaväepoolset panust Tartu kaunistamiseks või mõeldi kadettide vanusele – ei tea.

T. Tannbergi käsitletud teemaring väärriks arhitektuuriajaloo küljest edasi uurimist. Nagu selgub, polnud Tartu mingi üksikjuhtum. Ilmselt tegeles toona sõjakoolide planeerimisega kitsas ring ametnikke ning eeldatavasti korjusid projektides sarnased või isegi identsed lahendused. Seega, kui õnnestuks leida mõne kooli täismahus projekt, siis saaksime vahest märksa selgema pildi sellest, mida Tartusse kavandati ja kui uhkest hoonest me ikkagi ilma jäime.

Esialgu võiks aga siinavaldatud plaani võtta kui Tõnu Tannbergi artikli illustratsiooni, mis jõuab lugeja ette kümneaastase hilinemisega.